

Tišina i iskustvo Boga

Tomičić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:097256>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
INTEGRIRANI FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

MARIJA TOMIČIĆ

TIŠINA I ISKUSTVO BOGA

DIPLOMSKI RAD

iz Filozofije

kod prof. dr. sc. Ante Vučkovića

Split, 2020.

Sadržaj

Uvod.....	2
1. Mogućnost iskustva Boga	4
2. Tišina.....	8
2.1. Može li se govoriti o tišini?.....	9
2.2. Jean-Luc Marion: Bog i tišina.....	10
2.3. Robert Sarah : Snaga tišine – protiv diktature buke.....	11
3. Tišina šutnje.....	15
3.1. Šutnja i riječ	15
3.2. Šutnja kao izraz emocionalnog stanja	17
3.3. Božja šutnja.....	18
3.3.1. Božja šutnja u Starom Zavjetu	19
3.3.2. Isusova šutnja	20
3.3.3. Božja šutnja pred zlom.....	21
4. Mjesta susreta sa tišinom	24
4.1. Umjetnost.....	24
4.2. Priroda.....	25
4.3. Liturgija	26
5. Šutnjom do Boga.....	29
Zaključak.....	34
Literatura.....	36
Životopis	39
Sažetak/Summary	40

Uvod

Potaknuta iskustvima tišine koja u meni bude osjećaj za sveto, osjetila sam potrebu istražiti taj fenomen. Zanimalo me što drugi u tišini prepoznaju i što o njoj govore filozofi i teolozi. Htjela sam otkriti univerzalna obilježja tišine. Živeći od malena u doticaju sa benediktinkama u Hvaru, mom rodnom mjestu, uvijek me oduševljavao mir i tišina kojom je samostan zračio. Smatrala sam da tišina ima veliki utjecaj na njihov mir i Božju blizinu koja se kod njih može osjetiti. Zanimalo me krije li tišina Boga. Može li upravo ona biti lijek za umorno kršćanstvo i čovječanstvo koje se svakodnevno suočava sa novim izazovima. Jedan od izazova je novonastala situacija izazvana koronavirusom. Svi su ljudi bili prisiljeni susresti se sa tišinom koja je zavladała gradovima nakon što su se kafići, restorani, prodajni centri, a ponegdje i cijeli promet zatvorili. Samoća i tišina ogolile su čovjeka te su na vidjelo izašli mnogi problemi. Blaise Pascal je rekao da svi problemi čovječanstva izvire iz činjenice da čovjek nije sposoban ostati u tišini i osami svoje sobe. Što bi bilo kada bi čovjek to mogao, što se to krije u tišini da upravo ona daje snagu za rješavanje problema. Ljudi se, s jedne strane interesiraju i tišina ih privlači, dok ih u isto vrijeme plaši i odbija. U tišini se skriva nešto nepoznato. Jedni u njoj vide izvor snage, drugi prepoznaju Boga, neki svjedoče o doživljaju susreta sa samim sobom. S obzirom na široki spektar mogućnosti govora o tišini, odlučila sam rad usmjeriti na čovjekovo iskustvo tišine kao nužnosti za suvremeno iskustvo Boga.

Rad je podijeljen u pet poglavlja. U prvom poglavlju razrađuju se mogućnosti ljudskog iskustva Boga. Odgovara se na pitanje je li čovjek antropološki sposoban za taj susret pa ako je, koji čimbenici omogućavaju to iskustvo? U tom govoru fenomen tišine je izdvojen kao povlašteno mjesto i pomoć na putu ka iskustvu Boga.

U drugom poglavlju naglasak je na pitanju što je tišina. Je li ona nešto ili ništa te koje su granice govora o njoj? Odgovarajući na ta pitanja, osvrnut ću se na filozofa Jeana Luca Mariona i na kardinala Roberta Saraha koji u svojim djelima obrađuju temu tišine.

Treće je poglavlje usmjereno na tišinu šutnje, prije svega čovjekove šutnje koja se nadopunjuje riječima. Šutnja također može postati simboličan čin govora

izražavajući emocionalno stanje čovjeka. Nakon toga slijedi govor o Božjoj šutnji. Na temelju rečenoga o čovjeku pokušala sam propitati i primijeniti isto na govor o Božjoj šutnji pred zlom, precizirajući problem na zlo u koncentracijskom logor Auschwitz i Božjoj šutnji.

Četvrto poglavlje ispituje mjesta susreta sa tišinom, imajući na umu da se i u toj tišini može kriti Božji jezik. To iskustvo moguće je svugdje doživjeti, no posebno je to izraženo u umjetnosti, prirodi i liturgiji.

Odmaknuvši se od svijeta, pojedinci stalno žive u tišini na samotnim mjestima ili u samostanima. To su pustinjaci, monasi, redovnici. Oni svojom duhovnošću i životom pokazuju smisao tišine u kojoj žive. O tome govori posljednje poglavlje koje nas izaziva da zauzmemo stav prema tišini; stav "svijeta" koji bukom stvara privid da Boga nema ili stav da je tišina povlašteni način susreta sa Bogom.

1. Mogućnost iskustva Boga

Danas je među teolozima sve više prisutna spoznaja da do krize vjere nije doveo samo nerazumljiv jezik ili sadržaj vjere nego i odsutnost osobnoga iskustva vjere. Primjećuje se raskorak između vjere i života, što najjasnije upućuje na odsutnosti iskustva Boga. S druge pak strane, negdje se uočava i prenaplašenost iskustva u življenju vjere, koje se tumači više u smjeru zanesenosti, izvanrednosti ili »čudesnosti«. Iz te se perspektive teologiju kritizira kao »odviše racionaliziranu« te joj se suprotstavlja iskustvo, u kojem se preferira čuvstveni i doživljajni element kao jedini pokazatelj autentičnoga vjerovanja i življenja. Ukoliko se prenaplasi osobno iskustvo, moguće je maknuti iz vida Boga i njegov "sadržaj". Zato je i u osobnome čovjekovu iskustvu na području vjere nužno produbiti i razlikovati ono što se kuša i doživljava.¹

Iskustvo se kao pojam često koristi i zahvaća od svakodnevnog života preko prirodnih znanosti sve do u filozofiju i teologiju. Svako se iskustvo ponajprije tiče čovjekova doživljavanja, njegova susreta s izvanjskim svijetom, bilo materijalnim bilo duhovnim, s obzirom na to kako ti doživljaji djeluju na njega, što proizvode u njemu i kako on na njih reagira.² Čitav niz novovjekovnih filozofskih mišljenja postavilo je iskustvo, ponajprije kao osjetilno opažanje i doživljavanje, za osnovicu filozofskoga pristupa tumačenju ljudske spoznaje stvarnosti. Tako od 17. stoljeća poznajemo filozofe empiriste koji su u mnogočemu odredili tijek moderne filozofije i ljudskoga mišljenja. To je osobito pogodilo one mislioce koji su usmjereni na promatranje transcendentnih, osjetilima nedohvatljivih stvarnosti, kao što su Bog, duša, sloboda i sl. Tu su se mislene struje međusobno sve više udaljavale. Kako bi doskočili tom problemu teolozi 20. stoljeća, imajući u vidu antropološki obrat novovjekovne filozofije, pokušali su povezati ono iskustveno i ono nadiskustveno.³

Primjer takvog pristupa je Karl Rahner koji čitavu svoju teologiju strukturira kao teološku antropologiju. Rahner pokazuje čovjekovu ontološku strukturu koja je

¹ Usp. Valerija Nedjeljka Kovač, „Svakodnevno iskustvo kao mjesto iskustva Boga“, Bogoslovska smotra, 84 (2014.) 4, str. 835.

² Usp. Ivan Macan, „Vjera kao ljudsko iskustvo: filozofsko-antropološki pristup“, Diaconvensia: teološki prilozi, Vol 21 No.2, 2013. str. 221-223.

³ Usp. Isto str. 223.

kao takva otvorena za Boga, za objavu, za oslušivanje Njegove Riječi. Polazeći od sposobnosti čovjeka da postavlja egzistencijalna pitanja potvrđuje čovjekovu prirodenu otvorenost transcenciji. On smatra da se iskustvo Boga događa transcendentnom nužnošću i da je čovjek upućen na Boga, ali to može različito interpretirati. Četiri su načina tumačenja. Čovjek transcendentnu upućenost može prihvatiti i interpretirati kao teizam, može ju prihvatiti, ali interpretirati krivim pojmom Boga. Treći način interpretacije je upućenost na Boga, teizam, ali po svojoj odluci ipak poriče Boga i kao četvrtu mogućnost niječe svoju transcenciju i odbija pojam Boga.⁴

Bez obzira na način tumačenja u svakom iskustvu samonadilaženja čovjek iskušava svoju konačnost, prekoračuje ju te iskušava svoje granice i tako sebe otkriva kao biće transcencije.⁵ Rahner u svojem članku „Iskustvo Boga danas“ upućuje na iskustvo Boga kao na vrlo konkretno iskustvo premda je ono neizrecivo u konkretnom svakidašnjem iskustvu. O tome ovako govori: „Ako je to iskustvo anonimno, neizričito prisutno u svakome duhovnom činu, onda postaje očitije i donekle tematsko u onim zbivanjima u kojima je čovjek, koji obično živi izgubljen u pojedinim stvarima i zadacima svoje svakidašnjice, na neki način prepušten samome sebi te više ne može pravo zamjećivati ono čime se obično bavi. To je slučaj kad čovjek iznenada postane osamljen, kada se sve pojedinačno povlači u neku gluhu daljinu i tamo nestaje, kad sve postaje 'upitnikom', kada tišina tutnji više nego uobičajena dnevna buka. To je slučaj kad se najedanput neumoljivo doživimo prepuštenima svojoj slobodi i svojoj odgovornosti,(...)tamo gdje nema više pljeska kao potpore, gdje više nema nade u priznanje i zahvalnost, gdje stojimo pred šutnjom i bezgraničnošću odgovornosti koju ne možemo manipulirati, koja je tu, a nije nam podložna, ono naše najunutrašnjije, a ujedno i od nas najrazličitije...“⁶ Rahner želi reći da u iskustvu svakodnevice, baveći se običnim stvarima, čovjek stoji na granici sa iskustvom Boga. Upravo osamljenost, samoća, tišina vode do onog

⁴Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, Teološki priručnici (UPT), Đakovo, 2004. str 92.

⁵Usp. Anđelko Domazet, *Kršćanska objava, fundamentalno-teološka studija*, Služba Božja, Split, 2015. str. 196-200.

⁶file:///C:/Users/ana/Downloads/3_4_3_Karl_Heinz_Weger_Teologija_Karla_Rahnera.pdf str.230. (preuzeto 31.08.2020.)

najunutrašnjijeg, najdubljeg u nama gdje se događa refleksija koja je uvjet transcendentalnom iskustvu, iskustvu Boga.

Čovjek u ovome svijetu ne može iskusiti Boga onako kakav On je u sebi, nego uvijek posredno. Ograničenost iskustva samoga Boga koji se čovjeku u iskustvu otvara, u svojoj božanskoj beskrajnosti i različitosti, istodobno se skriva i izmiče njegovu obuhvaćanju i raspolaganju. Čovjekova refleksija, možda i potaknuta iskustvom, ne dohvaća potpuno dubinu same stvarnosti iskustva Boga. Karl Rahner govori o Bogu kao »izvornome« ili »apsolutnome« otajstvu.⁷

Slično kao Rahner i teolog Henri-Marie de Lubac naglašava nutarnju usmjerenost čovjeka na Boga. Prema mišljenju de Lubaca u čovjeku postoji osjetljivost koja odgovara svetome kao refleksi. U svojoj biti, čovjek je usmjeren na Boga, snagom neposrednosti s Bogom koja mu je dana, urođena od samog nastanka. Cilj stvorenja kao duhovnog bića nadilazi sposobnost čovjekove naravi.⁸ Ova razmišljanja pokazuju u kojoj je mjeri čovjek oblikovan za iskustvo i odnos s Bogom. Antropološki potvrđujemo usmjerenosti i mogućnosti za susret sa Bogom, ali s obzirom na krizu i zaborav vjere u modernom društvu postavljamo pitanje, koji su čimbenici potrebni za otvaranje takvome iskustvu. Što ga omogućuje?

Joseph Ratzinger kao odgovor na to pitanje nudi rješenje u samoći ili prirodi. Dinamika između čovjekove zatvorenosti i njegove težnje za bezgraničnim, u čovjeku uvijek budi nemir koji pokazuje da sam sebi nije dostatan. Upravo kad čovjek doživi svoju samotnost, postane svjestan da je sva njegova egzistencija krik za drugim. Samoću može utažiti otkrićem ljudskog "ti", no svaki "ti" opet znači razočarenje jer nikakav susret ne može nadići najdublju samoću. Tu se javlja zov za apsolutnim Ti, za Bogom koji uistinu silazi u dubinu bića. Drugi izvor religiozne spoznaje je suočenost čovjeka sa svijetom, kozmosom u svoj ljepoti i snazi. U moći prirode koja sve nadilazi može se naslutiti obris slike Boga koji je u nama.⁹

Iz svega rečenog vidimo da se iskustvo Boga ne nameće nikakvom prisilom. Na razini refleksije može se prihvatiti, odbiti ili zanemariti. Lako je smesti i izbjeći

⁷Usp. Kovač, n.dj. str. 842.

⁸Franz Courth, *Bog trojstvene ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 25.

⁹Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007. str. 100-101.

takva razmišljanja pogotovo u današnjem užurbanom društvu gdje je lov na ljudsku pažnju toliki da ljudi rijetko borave u samoći i tišini. Od čimbenika potrebnih za religiozno iskustvo, tišinu možemo staviti na povlašteno mjesto. Upravo je ona uvjet za refleksiju, a zatim i za iskustvo Boga. Ona je fenomen koji je s jedne strane blizak čovjeku, a s druge, dalek i nikad potpuno shvatljiv.

2. Tišina

U rječniku hrvatskog jezika nalazimo dvije definicije tišine:

1. Tišina je stanje bez zvukova, glasova i šumova; tihoca, tihost, tihota, *opr.* buka.
2. Tišina je stanje bez uzbuđenja; duševna ravnoteža, mir, spokojstvo.¹⁰

Prva definicija opisuje vanjsku tišinu, a druga definicija unutarnju tišinu. Te dvije tišine nisu međusobno ovisne. Čovjek u svijetu buke u sebi može ostvariti nutarnju tišinu bez obzira što je okružen galamom. Tišina se razlikuje od šutnje. Šutnja je stanje kada se šuti, kada se ne govori. Šutnja je smišljeno ustezanje od izricanja mišljenja.¹¹ Tišina je širi pojam od šutnje. Nju se ne može definirati u potpunosti. Šutnja je uvijek vezana uz osobu, jer jedino netko može šutjeti, dok je tišina stanje, ambijent kojeg šutnja stvara.

S psihološkog gledišta, tišina je važna kao prostor u kojem čovjek dolazi do sebe, lakše se upoznaje, prepoznaje svoje osjećaje, potrebe i želje. Tišina čovjeka je kao prostor kojim se pokušava uočiti ono bitno i osamostaliti se od tuđih mišljenja. Također, u tišini se čovjek suočava sa svojim problemima i ukoliko ne bježi od te tišine u njoj može mijenjati sebe i oblikovati svoj život, što ne bi bilo moguće unutar svijeta zatrpanog bukom. Stoga je tišina potreba koju ima svaki čovjek. I ta potreba, ako nije zadovoljena tišinom, zatrpava se drugim stvarima koje nikad nisu dovoljne za nadoknaditi tišinu. Zanimljivo je da važnost tišine pronalazimo u folkloru i religijskom ritualu gotovo svake kulture. Australijski prastanovnik je u dječjačkoj dobi morao proći inicijaciju tišine u divljini kako bi postao muškarac. Na drugoj strani svijeta vitezovi su morali provesti noć u tihom bdijenju kako bi dostigli visok status u društvu. Svrha kušnje zapravo je razotkrivanje istine. Kušnju tišine nalazimo i kao osnovu bajki. Najpoznatija priča s temom „kušnje kroz tišinu“ je bajka braće Grimm o *Šestero braće labudova*. U bajci glavna junakinja pristupa kušnji tišinom kako bi oslobodila braću kletve kojom su pretvoreni u labudove.¹² I kroz povijest spominju se pojedinci koji su se dobrovoljno uputili sami u avanturu susreta tišine; tiha

¹⁰Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi liber, Zagreb, 1996., str.1067.

¹¹Usp. *Isto*

¹²Usp. Sara Maitland, *Knjiga tišine*, Planetopija, Zagreb, 2010., str.206.

meditacija Gautame Bude pod bo-stablom, negdje između 566. i 368. godine prije Krista, četrdesetodnevni samotni post Isusa Krista u Judejskoj pustinji oko 33. godine i godišnje povlačenje Muhameda ibn Abdullaha na brdo Hira u blizini Meke.¹³

2.1. Može li se govoriti o tišini?

Filozofi su na svoj način objašnjavali tišinu. Aristotel i Platon opisali su pojam beskonačnosti i istine kao nešto neizrecivo jer je neiscrpno i ne može se do kraja istražiti. Taj nedohvatljiv i neistraživ dio beskonačnosti i istine, ostaje neizreciv u tišini ljudske ograničenosti. Tamo gdje naš rječnik završava njih dvojica otvaraju mogućnost za neposrednom spoznajom istine, a tamo gdje naš rječnik završava nastupa tišina. Parmenid govori kako je nemoguće razgovarati o onome što ne postoji. Tako misli i za tišinu, ali ta je izjava upitna jer ako se o nečemu ne priča, npr. o tišini, tada se upravo ona stvara kao nešto, a ne ništa. Zato ako tišina postoji kao nešto, o njoj se ipak može govoriti.

Ludwig Wittgenstein u posljednjoj rečenici djela *Tractatus logico – philosophicus* kaže: „O čemu se ne može govoriti, o tome se mora šutjeti.“¹⁴ Iz ove rečenice možemo zaključiti dvije važne stvari. Najprije vidimo koliko toga on svrstava u područje šutnje, područje bez riječi, to jest područje tišine. To su sve one stvari koje jezik ne može obuhvatiti i jasno izreći. On ne kaže da te stvari ne postoje, nego da ih se ne može izreći, dakle spadaju u područje šutnje. Ovo shvaćanje je obogaćujuće za šutnju jer je time u njoj svrstano puno više toga nego što spada u područje stvari koje se mogu izreći riječima. Drugo što možemo iz ove rečenice zaključiti povezano je sa cjelovitom Wittgensteinovom filozofijom. Njegovu filozofiju možemo dijeliti na dva razdoblja, a ovo je djelo nastalo u prvom razdoblju, u kojem traga za idealnim jezikom kojim može izreći čistu istinu. On je u početku mislio da je problem u jeziku jer je smatrao da je u korelaciji sa svijetom, u smislu da je jezik kao zrcalo koje može preslikavati svijet. U drugom razdoblju stvaralaštva dolazi do spoznaje da nije stvar u jeziku, nego u spoznaji toga kako funkcioniše jezik. On to nije znao i zato je izrekao: „O čemu se ne može govoriti, o tome se mora

¹³Usp. *Isto*

¹⁴Usp. <https://archive.org/stream/tractatuslogicop05740gut/tloph10.txt> / preuzeto: 16.08.2020.

šutjeti“. Njegov novi cilj bio je otkriti kako funkcionira jezik. Dolazi do spoznaje da je zabluda misliti kako riječ stoji umjesto nekog predmeta. Značenje riječi stavlja u konkretne životne forme jer bez konteksta, bez odnosa ne možemo biti sigurni što znači neka riječ i neki pojam. Mi jezik razumijemo iz primjene, iz upotrebe, iz konteksta. Kad iščupamo jednu riječ iz njezina konteksta, ona može značiti svašta. I tako je Wittgenstein zapravo otkrio put za govor o onome što se ne može jasno reći, a to je da o tome govorimo unutar konkretne životne forme jer tako će to biti razumljivo, smisljeno. On je kasnijom filozofijom omogućio govor o onome što se ne može izreći jasno. I zato ćemo na tom tragu nastaviti govoriti o tišini, ali unutar određene forme u kojoj se možemo susresti s tišinom, ili govoreći o tišini u odnosu na nekoga jer je to jedini način na koji možemo govoriti o nekom pojmu, pogotovo ako se radi o apstraktnom pojmu kao što je tišina.

2.2. Jean-Luc Marion: Bog i tišina

Francuski filozof Jean-Luc Marion napisao je knjigu pod naslovom *Bog bez bivstvovanja/bitka (God without being)*. Taj naizgled bizaran naslov nosi za sobom čitavu povijest filozofije, čitavu povijest bivstvovanja unutar koje se dotiče i razmišlja o tišini kao granici ka Bogu.

Za Mariona Bog počinje tamo gdje ono što je za nas moguće završava, gdje se zaustavlja ono što ljudski razum vidi kao moguće, kod granice gdje naša misao više ne može napredovati, niti vidjeti, ni govoriti, tamo gdje se otvara nepristupačna domena nemogućeg.¹⁵ Jean-Luc Marion nastavlja da „ono o čemu ne možemo pričati, moramo nastaviti u šutnji“. ¹⁶ Primjerice, kada je dvoje ljudi zaljubljeno, događa se da mogu „pričati šuteći“ iako ne izgovaraju nikakve riječi. Oni mogu pričati o ljubavi i osjećati ljubav šuteći kao da šutnja koja je jezik tišine postaje jezik ljubavi. Ta šutnja može ih još dublje povezati te učiniti mnogo više nego isprazne riječi koje bi u tom trenutku bile suvišne. Šutnja može stvoriti niz uzajamnih osjećaja te ih sjediniti. Ona ih ogoljuje do najdubljih ranjivosti. Na taj način osjećajući jedan drugog i postaju jedno te otkrivaju sebe u drugom. Na sličan način Jean-Luc Marion priča o odnosu čovjeka i Boga te njihova sjedinjenja u tišini.

¹⁵Usp. Jean-Luc Marion, *God without being*, Librairie Arthème, Fayard, 1982., str. 25.

¹⁶Usp. *Isto* str. 53.

Marion smatra da netko tko se okušao u teologiji, bilo da se radi o teologiji kršćanske vjere ili filozofiji, najradije bi šutio o Bogu, odnosno ostao bi tih pred Bogom. Znajući da puno riječi može umanjiti smisao nadovezujući se na rečenicu Ignacija iz Antiohije: „Bolje je zadržati šutnju i biti, nego pričati bez bivanja“. Marion govori o tome kako smo pozvani na šutnju, kao što i Aristotel kaže, sama istina nas je natjerala na šutnju prema nečemu kao što je Bog.¹⁷ Mi možemo o Bogu govoriti na nekoliko načina - brbljanjem ili govorom o Bogu koji Ga zapravo ušutkava. Nema ništa iznenađujućeg u činjenici da ne možemo pričati o Bogu.¹⁸ Iznenađujuća stvar, dakle, nije naša nemogućnost u pričanju, već naša nemogućnost da ostanemo u tišini šutnje. Tišina, upravo zato što ne objašnjava samu sebe, izlaže se beskonačnom izjednačavanju značenja s Bogom. Stoga smatra da ništa ne zahtijeva više tumačenje od tišine. Ono što je definirano kao neizrecivo i nezamislivo bježi od svega govora.

Kao vrhunac misli o tišini on ju povezuje s najvišim oblikom ljubavi. Tišina koja priliči Bogu, koji se otkriva kao „agape“ u Kristu, sastoji se u nastojanju bivanja u tišini, na način dara koji nam je Bog dao te i On očekuje dar. Tišina prikladna za Boga zahtijeva znanje o tome kako ostati tih, ne iz poniženja, već iz poštovanja. Jean-Luc ukazuje na čistoću šutnje govoreći kako moramo štititi našu šutnju poput blaga te čuvati njen budući sjaj jer na taj način postajemo glasnici božanske tišine, one koju smo primili poput dara.¹⁹

2.3. Robert Sarah : Snaga tišine – protiv diktature buke

U svom djelu *Snaga tišine: protiv diktature buke*, kardinal Robert Sarah obrađuje sličnu tematiku kao i Marion u svojem kapitalnom djelu. Knjiga je strukturirana oko kontrasta između buke svijeta i tišine, otajstva tišine u svetom, pa čak i Božje tišine pred licem zla. Govoreći o tišini, kardinal Sarah proširuje njezin smisao kako bi dao potpunu sliku. On je uistinu siguran da je tišina božansko oslobođenje koje čovjeka upućuje i smješta u dubine Božjih otajstva. U tišini

¹⁷Usp. *Isto* str. 53.

¹⁸Usp. *Isto* str. 55.

¹⁹Usp. *Isto* str.107.

polazimo od Boga i dolazimo k Bogu.²⁰ Božja bit prisutna je u nama, u tišini našeg srca. Tišina je uvjet da se bude u Božjoj prisutnosti, prisutnosti s bližnjim i samim sobom. Kardinal Sarah tišini daje toliku privilegiju govoreći da ništa ne otkriva tako Boga kao Njegova tišina ucijepljena u srž našeg bića. Možemo reći i obrnuto: čovjek postaje prava slika Božja upravo ulaskom u tišinu. Unutarnji sklad i smirenost mogu izvirati jedino iz tišine šutnje. Možemo se pitati što će se dogoditi s našim svijetom ako ne pronade prostor tišine i ako u njemu ne nađe Boga i sebe? Možemo li govoriti o dehumanizaciji? U čovjekovu srcu postoji urođena šutnja gdje Bog ostaje, On je tišina koja se u njemu nastanjuje, najbliskiji svakoj osobi. Sveti Augustin točno ovo iznosi pišući o vlastitom iskustvu u veličanstvenom odlomku iz Ispovijesti: „Kasno sam te uzljubio, o Ljepoto, tako drevna i tako nova, kasno sam te uzljubio. Ah! Evo: Ti bijaše u meni, a ja vani, i baš sam te vani tražio u svojoj gadosti, obarao sam se na ljupkost tvojih stvorenja. Ti bijaše sa mnom, a ja ne bijah s Tobom. Stvari koje ne bi ni postojale da nisu postojale u Tebi, zadržavale su me daleko od Tebe. Ti si me zvao, vikao si, pobijedio si moju gluhoću; bliještio si, blistao si i raspršio si moju sljepoću; rasprosto si svoj miris i ja sam te udisao, a sad uzdišem za Tobom: kušao sam te i gladan sam tebe; ti si me dodirnuo, a ja sam se zapalio za mirom koji je u Tebi.“²¹

Najbolje stanje u kojem se može slušati Božja tišina je osama. Za sve koji želi otkriti tišinu, osama je brdo na koje se treba popeti. Ipak, tu postoji klopka, a ta je da u stjecanju iskustva tišine čovjek može ostati zagledan u sebe, zaljubljeno sebičan i tada tišina osame ne vodi Bogu, nego vodi pronalasku sebe i razvoju kreposti.²² Ona ima ulogu u oblikovanju života u smislu da odsutnost riječi, ogoljenje, siromaštvo može vodit do čistoće pravednika.²³ Isto tako, tišina je uvjet ljubavi koja se pojavljuje kada čovjek uspije utišati odbojnost, strasti i bjesove svog srca. Najuzvišeniji izraz ljubavi je smrt u tišini, jer nema jačeg dokaza ljubavi negoli posvemašnji prinos života, dati život svoj za bližnjeg (Iv 15,13). Za oblikovanje života u vježbanju tišine potrebno je spomenuti tišinu pogleda i tišinu srca. Tišina

²⁰Usp Robert Sarah i Nicoas Dial, *Snaga tišine - protiv diktature buke*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2019. str. 57.

²¹Sveti Augustin, *Ispovijesti*, Verbum, Split, 2015. str. 297.

²²Usp. Sarah, n.dj. str. 84.

²³Usp. *Isto* str. 74.

pogleda sastoji se u umijeću zatvaranja očiju kako bi se moglo razmatrati o Bogu koji je u nama. Neodoljivost slika koje nas okružuju prisiljavaju čovjeka da se odrekne tišine očiju. Kao takve oči su oboljele i ne mogu se zatvoriti. Kao da je čovječanstvo zadesilo Izaijino proroštvo koje je preuzeo i Isus: „Gledajući ne vide i slušajući ne čuju i ne razumiju.(...) Jer usalilo se srce naroda ovoga; uši začepiše, oči zatvoriše da očima ne vide, ušima ne čuju, srcem ne razumiju te se ne obrate pa ih izliječim“ (Mt 13,13.15).²⁴ Tišina srca je tišina strasti, ljudskih osjećaja kako bi dosegli do nečeg višeg. Srcem se razlijevaju, kako kardinal Sarah kaže, „neukrotive rijeke“ pa čovjek samo uz tešku muku može pronaći unutarnju tišinu i Boga, a ne samo sebe u njoj.²⁵ Dodatni razlog tome je da je tišina vrlo jednostavna, kao što je i sam Bog jednostavan, ali zbog kompliciranosti čovjeka tišina mu postaje daleka i teška. U tišini nema prostora za lažno božanstvo nego samo za stajanje licem u lice Bogu. Kardinal Sarah konstatira da nije slučajno što je monoteizam rođen u pustinji, mjestu gladi, žeđi i duhovne borbe. Ističe kako je pustinja jednobožačka, te nas zaštićuje od množine idola koje proizvodi čovjek. Vidimo da je pustinja mjesto velikih djela. U primjerima Mojsija, Ilije, Ivana Krstitelja možemo reći da velike stvari započinju u pustinji, u tišini osamljenosti. S druge strane pustinja nije samo mjesto u kojem čovjek iskušava fizičke granice ili susret s Bogom, već je osama i prostor iskušenja u kojem se očituje moć Sotone. Pustinja je mjesto izlaganja do same srži čovjeka, svih pora ljudske bijede, rana, razorenih ljubavi, strahova i posljedica grijeha. Možemo reći da je nemoguće ući u otajstvo Božje ako ne uđemo u osamu tišine, ako se ne izložimo. Možemo zaključiti kako je tišina poput brane, zida koji nas dijeli od otajstva, otajstva Boga i milosti. U širem smislu, ako je čovjek od početka bio određen za život s Bogom, podlegnuvši grijehu istjeran je iz raja, ali i iz samog sebe. Te posljedice grijeha Bog je utjelovljenjem dokinuo. Isus je preuzevši naš ljudski položaj omogućio čovjeku da prihvati put unutrašnjosti. Sveti Grgur kaže kako treba naglasiti da se to ziđe oko duhovne zgrade nazove predziđe. Ako je Bog za nas unutarnje ziđe, onda je Bog koji je postao čovjekom predziđe. To predziđe, utjelovljeni Gospodin ne bi štitio ono iznutra kad ne bi bilo izvan nas.²⁶ U školi Duha Svetoga, „nepoznatog Boga“, molitva je krik da se u Njegovom vodstvu upozna

²⁴Usp. *Isto* str. 151.

²⁵Usp. *Isto* str. 52-53.

²⁶Usp. *Isto* str. 82-83.

Njega. Kardinal Sarah ističe: „Ubijajući tišinu čovjek ubija Boga“ te jedino uz pomoć Duha Svetoga možemo otkrivati tišinu u molitvi za koju se treba izboriti u naše doba diktature buke.²⁷ Kako ćemo znati jesmo li u školi Duha Svetoga? Prepoznamo to po tome koliko smo tihi, što smo mu bliži, to smo tiši, a što smo udaljeniji od Duha, to smo brbljaviji.²⁸ Jedino s Njime uči se čuti Boga u tišini koja je govor ljubavi.²⁹ Kardinal Sarah zaključuje: što više čovjek raste i napreduje u otajstvu Božjem, to više ostaje bez riječi. Zaogrnuti snagom ljubavi postajemo nijemi od čuđenja i udivljenja te jednostavno iščezavamo obuzeti najvećom tišinom. Najljepši žamor na zemlji, Evandjelje, koliko god bilo uzvišeno, ostaje običan zvuk i ne može iskazati niti se usporediti s veličanstvenom tišinom Vječnoga.³⁰

²⁷Usp. *Isto* str. 68.

²⁸Usp. *Isto* str. 96-97.

²⁹Usp. *Isto* str. 85.

³⁰Usp. *Isto* str. 71.

3. Tišina šutnje

3.1. Šutnja i riječ

Čovjek se razlikuje od svega stvorenoga po mnogo čemu. Sve te razlike pomažu u odgovoru na vječno pitanje tko je čovjek. Sposobnost komuniciranja jedna je od ljudskih sposobnosti koje se mogu promatrati iz različitih perspektiva. Čovjekov život se odvija između šutnje i riječi. Šutnja i riječ svojstvene su samo čovjeku te se ne mogu usporediti sa životinjskim glasanjem. Naturalistički pogledi žele pokazati da se riječ izvode iz životinjskog glasanja. Istina, životinje glasanjem izražavaju strah, glad, bol, ugodu i slično, ali to još nije riječ. Možemo reći da riječ nastaje tek kad zvučna slika dostavlja smisao, istinu koja je prethodno bila u misli. Specifičan je sam nastanak riječi koji se odvija tako da dah proizvodi vibracije iz prsiju i grla u zvuk kojim osoba govori i izražava što iznutra misli. Romano Guardini naziva velikom tajnom ljudsku sposobnost da najprije u sebi, u skrovitosti misli, osjeća što je na vani skriveno sve dok zvukom i šumom ne oblikuje misao ili sliku, čime to ostaje dostupno slušatelju. Tako sugovornik može razumjeti i odgovoriti te se odvija razgovor. S druge strane i šutnja je svojstvena čovjeku. Šutnju ne čini muk riječi i zvukova. Za to su sposobne i životinje i neživa bića. „Šutnja je naprotiv ono što se događa, kad se čovjek, nakon što je govorio, opet vraća sebi i biva tih ili kad on koji bi mogao govoriti ne govori.“³¹ U suprotnom bi se govorilo o nijemosti, a ne o šutnji. Šutnju još možemo opisati slikom zida između dva svijeta, svijeta komunikacije i svijeta nemoćnog u izricanju. Između ljudi koji pričaju različitim jezikom postoji zajedništvo u sudjelovanju u svijetu jezika unatoč tome što se ne razumiju. Različito je to od onoga tko sudjeluje u svijetu govora i onih isključenih gdje postoji zid nijemosti. Gluhonijemi se nalaze u izdvojenosti od svijeta riječi, a ta izdvojenost je najbliža izdvojenosti od života. Jedini način izlaza dolazi od pomoći izvana. Izdvojenost iz svijeta jezika, riječi i smisla najbliža je odvojenosti od života, smrti.³²

³¹Usp. Romano Guardini, „Šutnja“, Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 49 No. 1, (2009)., str. 85-91.

³²Usp. Ante Vučković, „Riječ o šutnji“, u: *Živo vrelo*, Zagreb, br. 12 (2006.) str. 2-5.

Šutnja nije jednoznačan pojam. Možemo razlikovati šutnju prije jezika koja dijeli svijet smisla od svijeta nijemosti, i šutnju unutar jezika. Šutnja u jeziku hrani riječ, a šutnja prije jezika uopće ne poznaje riječ. Šutnja u jeziku ima svoje značenje dok šutnja prije jezika ne poznaje komunikaciju i kao takva nema značenje u komunikaciji. Suprotnost šutnji nije riječ nego nijemost, a suprotnost riječi je brbljanje jer šutnja i riječ se međusobno nadopunjuju. Brbljanje razara i uništava riječ, za razliku od šutnje koja poštuje riječ, dopušta joj da se oblikuje i daje joj vremena za razvoj. Jedino tamo gdje postoji šutnja može živjeti i riječ.³³ U Knjizi propovjednika piše da postoji vrijeme govora i vrijeme šutnje.³⁴ Romano Guardini na tom tragu slično zaključuje riječima: „Tko ne umije šutjeti, čini svojim životom isto kao netko koji bi želio samo izdisati zrak, ne udisati. Tko nikada ne šuti, njegovo se ljudstvo raspada.“³⁵ Riječi imaju težinu jer izgovoreno je dio čovjeka. On sebe izražava i daje se kroz tu riječ. Osoba mora jamčiti za riječi i stajati iza njih. Iz toga proizlazi da onaj tko puno priča ne posjeduje sebe jer u riječima ne daje sebe, on pričajući daje nešto tuđe ili pak izlaže cijelog sebe. Razgovor ljudi je događaj cijelog čovjeka koji izlazi iz sebe, a ako ne želi ući u događaj onda šuti.³⁶ Između šutnje i riječi, kod ljudi uglavnom je prevladavajuća riječ, govor. Iz razloga što čovjek ne može šutjeti, čak to i ne želi, jer ako ispravno šuti vraća se samom sebi, a biti sam sa sobom često je neizdrživo. Tada postaje svjestan čega se sve ogorčenog, besmislenog, pokvarenog u njemu nalazi, pa bježi od sebe u razgovor.³⁷ Uzrečica kaže da onaj tko ne zna šutjeti ne zna ni govoriti. Što je posve ispravno jer se puna spoznaja događa jedino u šutnji. Ukoliko stalno govorimo, ne možemo doći do odgovora na neko pitanje. Možda nam na vani u razgovoru nešto može postati jasno, možemo dobiti odgovor, ali nutarnji odgovor, pun razumijevanja koji obuhvaća biće i stvara stav događa se jedino u šutnji. Tko ne zna šutjeti neće to nikad doživjeti.³⁸

³³Usp. *Isto*

³⁴Prop 3,7

³⁵ Guardini, „Šutnja“, str. 86.

³⁶Usp. *Isto*

³⁷Usp. *Isto* str. 87.

³⁸Usp. *Isto*

3.2. Šutnja kao izraz emocionalnog stanja

Šutnja osobe je odraz njezine nutrine i poput riječi ona nešto izražava. Neke od funkcija šutnje u interpersonalnoj komunikaciji jesu interpunkcija ili naglašavanje te usmjeravanje pozornosti prema određenim riječima. Šutnja ima ulogu procjenjivanja tuđeg ponašanja, pokazivanja naklonosti ili nenaklonosti, slaganja ili neslaganja, otkrivanja ili skrivanja nečega.³⁹ Razni su oblici pasivne komunikacije kojima se izražava emocija i stav osobe. U odnosu dvije osobe šutnja može biti znak razmišljanja, mentalne aktivnosti i slušanja sugovornika, dok, s druge strane, može biti znak ignoriranja, poricanja kojim se nešto želi prešutjeti. Od malih nogu djecu se uči šutnji iz pristojnosti kako bi izbjegli neugodne situacije i dječji nestašluk. Ali jednako tako i odrasli ljudi u određenim odnosima šute iz pristojnosti, na primjer, kada pričaju sa starijim ili nadređenim osobama prema kojima imaju posebno poštovanje. Šutnjom se može nanositi bol kada je ona oruđe manipulacije, kada se njome želi kontrolirati i prisiliti osobu na određeno ponašanje koje bi tu mučnu šutnju onda prekinulo. Takvo ponašanje naziva se emocionalno zlostavljanje koje može imati pasivno agresivni učinak na osobu. Slična je i prezirna šutnja koja ne dopušta izmjenu riječi jer se jedan sugovornik smatra superiornijim. Prijezir iako nije izrečen riječima i naizgled je prešućen ipak je jasno dan do znanja. Takva šutnja guši odnos koji ostaje nedorečen, a pruža sigurnost samo za osobu koja šuti i takvim prijezirom sebe etički opravdava i skriva. Šutnja može biti odraz skrivanja i straha pred iznošenjem svoga mišljenja. Još jedna vrsta šutnje je zaštitna šutnja. Tamo gdje čovjek nema prostor slobode i gdje se ne poštuju granice, šutnja je zaštita. U takvom kontekstu njome se daje do znanja ono što se riječima nije uspjelo. Maska zaštite iza lažne šutnje lako se prepoznava. Primjer takve šutnje nalazimo u Markovu evanđelju. Petar se šutke grije kod vatre dok je Isus u sudnici i štiti se šutnjom. U tom događaju vidimo da je sluškinja prepoznala Petrovo skrivanje i nije mu vjerovala ni dok je šutio ni kad je progovorio. Njegova ga je šutnja odala, a ne skrila.⁴⁰ Još dvije oprečne emocije koje se iskazuju šutnjom su radost i bol. Ukoliko se radi o površnim

³⁹Usp. Knapp L. Mark, Judith A. Hall, *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2010., str. 408.

⁴⁰Usp. Vučković, n.dj. str. 2-5.

emocijama onda su one jako glasne. Radost se iskazuje pjevanjem, plesom, međutim može biti izrečena bez riječi. Što je radost dublja to manje buči jer je riječi ne mogu opisati i ne mogu je uvećati, jedino se može u toj radosti šutjeti. I radost i užitak traže sabranost i šutnju da bi bili potpuni. Nije dovoljno zaustaviti samo vanjsku buku, ljepota glazbe doživljava se u nutarnjoj šutnji. Šutnja boli na najplićoj razini izražava se riječima, no što je veća bol riječi prelaze u šutnju.⁴¹

U svakoj komunikaciji bitna je ravnoteža riječi i šutnje. Kada se one izmjenjuju moguća je ispravna komunikacija. U posebnim komunikacijama poput one između dvoje ljudi koji se vole, najveća komunikacija se odvija upravo u šutnji. Njihovi pogledi, dodiri, izrazi lica govore mnogo više od riječi. Kada se šutnja u komunikaciji isključuje, komunikacija se nužno pogoršava.⁴²

3.3. Božja šutnja

Govor o Božjoj šutnji zahvaća neshvatljivo otajstvo samoga Boga. Govorom ili šutnjom izražavamo svoju bit, ono što jesmo. U tom pogledu postavljamo pitanje što nam govori Božja šutnja, što nam Bog poručuje, ali na to pitanje nadovezuje se još veća pomisao, a ta je da nam ta šutnja govori nešto o samom Bogu; o tome kakav je, čega je odraz njegova šutnja, možemo li u njoj prepoznati nešto više o Njemu. Ljudskim načinom gledanja ograničeni smo u pokušaju razumijevanja vječnoga Boga. Ograničeni pristup je naš jedini mogući pristup otajstvu Boga. Način na koji gledamo ljudsku šutnju možda nije ispravan način za promatranjem Božje šutnje. Možemo se pitati je li način Božje šutnje donekle sličan čovjekovoj šutnji te možemo li uopće reći da Bog šuti? Jedna teološka misao govori da o Bogu ne bismo mogli ništa reći da nam On sam nije progovorio o sebi. Ukoliko nam Bog progovara, a povijest njegova odnosa s ljudima nalazimo u Bibliji, šutnja je onda ono što ostaje nakon riječi. Iz tog razloga potrebno je osvrnuti se na šutnju u Svetom pismu, a zatim na šutnju Boga u novije vrijeme.

⁴¹Usp. *Isto*

⁴²Usp. Knapp, n.dj. str. 408.

3.3.1. Božja šutnja u Starom Zavjetu

Bog koji je stalno prisutan, kao što mu samo ime Jahve⁴³ govori, i koji hodi s Izraelskim narodom, preko izabranika proroka objavljuje svoju volju i tako zahvaća u povijest Izraela. S obzirom na to da je izraelski narod griješio i otpadao od Boga javljala se šutnja Božje srdžbe. Zato se prorok pita zašto Bog šuti kad su u potrebi, kada ih se napada. „Zašto gledaš vjerolomce, šutiš kad zlikovac ništi pravednijeg od sebe?“ (Hab 1,13) I Job vapi Bogu, ali bez odgovora: „K Tebi vičem, al Ti ne odgovaraš; pred Tobom stojim al Ti ne mariš.“ (Job 30,20) U Psalmima na mnogo mjesta nailazimo prošnje Bogu da progovori: „Ne šuti, Jahve, ne budi nijem i nemoj mirovati, Bože.“ (Ps 83,2) Slično nalazimo u vapaju „K tebi o Jahve vapijem, hridino moja, ne oglušiti se na me.“ (Ps 28,1) Izraelci žele čuti Božji glas, govor i zato Božju šutnju smatraju kaznom, Božjim udaljavanjem kao što vidimo „Ti sve vidiš, o Jahve! Nemoj šutjeti! Gospode, od mene se ne udaljij!“ (Ps 35,22). Psalmist čak smatra Božju šutnju predznakom šutnje šeola. Za njega je šeol mjesto gdje Bog ne govori:

„Da mi Jahve ne pomaže, brzo bih sišao u mjesto tišine“ (Ps 94,17). Božja šutnja može biti i znak Njegove strpljivosti u danima nevjere: „Koga si se uplašila i pobojala da si se iznevjerila, da se više nisi mene spominjala, niti si me k srcu uzimala? Šutio sam, zatvarao oči, zato me se nisi bojala. Ali ću objaviti o tvojoj pravdi i djela tvoja neće koristiti“ (Iz 57,11-12).⁴⁴ U Bibliji nailazimo mjesta gdje Bog poziva na šutnju ili je prihvaća progovarajući u njoj. Prorok Ilija ne prepoznaje Jahvu i Njegovu prisutnost ni u olujnom vihoru, ni u potresu, ni u ognju, nego u šapatu laganog i blagog lahora.⁴⁵ Kod proroka Hošea nailazimo na rečenicu „Stoga ću je, evo, primamiti, odvesti je u pustinju i njenu progovoriti srcu“ (Hoš 2,16). Bog svoj izabrani narod koji se iznevjerio njegovu savezu odvodi u pustinju, poziva ga u tišinu, ne kako bi ga iskušao i kaznio, već kako bi progovorio iznova njegovu srcu. U ovom kontekstu možemo vidjeti kako odlazak u pustinju, mjesto tišine, nema značenje smrti, nego, naprotiv, novoga početka, tj. života, odnosa sa Bogom.⁴⁶ U Bibliji nalazimo šutnju odobravanja (Br 30, 5-16), zbunjenosti (Neh 5,8), straha (Est

⁴³ Tetragram JHWH pod kojim se Bog Izraelov objavio Mojsiju „ani 'ehjeh 'ašer 'ehjeh“ što doslovno znači: „Ja sam onaj koji sam stvaralački prisutan!“

⁴⁴Usp. Marin Škarica, „Šutnja sastavni dio liturgije i osobne molitve“, Služba Božja, 38 (1998), str. 43.

⁴⁵1 Kr 19, 11-12

⁴⁶Usp. <http://www.sestre-scj.hr/showItem/pustinja-mjesto-zivota-ili-smrti> preuzeto: 04.08.2020.

4, 14). Susrećemo i šutnju srama nakon grijeha: Job poziva svoje dosadne prijatelje da zašute: „Kada biste bar znali šutjeti, mudrost biste svoju pokazali!“ (Job 13,5) Job također pred Bogom šuti priznajući se malenim pred Njime. Priznajući neshvaćanje Božjih promisli, povlači se. Mudrosne knjige preporučuju šutnju razboritosti koju razuman čovjek cijeni. Biblija poziva i cijelu zemlju na šutnju kada Bog dolazi u susret. „Ali je Jahve u svojem svetom Hramu: nek' zemlja sva zašuti pred njime“ (Hab 2,20), „Tiho, ljudi, svi pred Jahvom“ (Zah 2,17). U ovom kontekstu radi se o šutnji iz straha i poštovanja, ona je znak klanjanja Bogu.⁴⁷

3.3.2. Isusova šutnja

Gledamo li na šutnju u svijetlu Novog Zavjeta i Božje Riječi koja je tijelom postala vidimo da se Božja Riječ ne suprotstavlja sa Božjom šutnjom. Božjoj šutnji se suprotstavlja ljudsko brbljanje. Božja šutnja počinje govoriti, davati do znanja kad čovjek probije u šutnju tj. kad zašuti pred Bogom.⁴⁸ Riječ koja je tijelom postala svojih prvih trideset godina provodi u tišini skrovitog života. Kao što navodi Katekizam katoličke crkve „Našašće Isusa u hramu jedini je događaj koji razbija šutnju evanđelja o skrovitim Isusovim godinama“.⁴⁹ Te je godine Isus proveo u tišini običnog života u Nazaretu, u krugu Svete obitelji „napredujući u dobi, mudrosti i milosti kod Boga i ljudi“ (Lk 2, 52). Prije svojeg javnog djelovanja povlači se u molitvi, tišini i postu pripremajući se za poslanje. I za vrijeme javnog života Isus se povlači u osamu i šutnju. Za vrijeme muke šuti i tako se na njemu ostvaruje proroštvo o sluzi patniku: „Zlostavljahu ga, a on puštaše, i nije otvorio usta svojih. K'o Janje na klanje na klanje odvedoše ga; ko ovca, nijema pred onima što je strižu, nije otvorio usta svojih“ (Iz 53,7). Isus šuti pred velikim svećenikom⁵⁰ i pred Herodom koji mu je postavljao mnoga pitanja na koja nije dobio odgovor.⁵¹ Također šuti i pred Pilatom.⁵² Tu šutnju ipak ne možemo nazvati šutnjom prijezira jer vidimo da, kada je potrebno, Isus na suđenju u nekim momentima odgovara. Njegova šutnja je šutnja poslušnosti Ocu. Za Isusa Krista možemo reći da je On šutnja u osobi, On

⁴⁷Usp. Škarica, n.dj. str. 45.

⁴⁸Usp. Vučković, n.dj.str. 2-5.

⁴⁹Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 2016. str. 156.

⁵⁰Usp. Mt 26,62-63

⁵¹Usp. Lk 23,9

⁵²Mt 27, 13-14 i Iv 19,9

je sav šutnja jer sebe definira, određuje i ostvaruje potpunom poslušnošću, slušanjem i osluškivanjem Boga Oca. Njegova šutnja je relacijska šutnja odnosa sa Ocem.⁵³ U Novom zavjetu susrećemo i Očevu šutnju. Otac šuti pred Isusom Kristom. Radi se o šutnji križa gdje Otac šuti, dok Isus Krist vapi: "Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?"(Mt 27,46). Kako razumjeti Očevu šutnju na križu? Nije li Očeva šutnja izričaj njegove nemoći pa čak i cinizma spram ljudske patnje koju bi mogao spriječiti, a ne želi? Kristovo uskrsnuće pokazuje da Otac nije nemoćan i ciničan spram patnje. On je Bog živih, a ne mrtvih. Stoga je Očeva šutnja na križu imala jedno drugo značenje. Otac je i na križu mogao govoriti, ali taj bi govor bio u suprotnosti sa slikom Boga kakva nam ga je Isus objavio, a to je Bog ljubavi. Bog ljubavi iščekuje da ga čovjek prihvati jedino slobodnom ljubavlju. Stoga je Bog šutio na križu iz ljubavi, šutio je ljubavlju i tako raskrinkao zlo, zle riječi i zla djela.⁵⁴

3.3.3. Božja šutnja pred zlom

Zlo u svijetu dovodi nas do neizmjernog pitanja na koje nitko nije uspio dati zadovoljavajući odgovor. Čovjek nema sposobnost ispitati dubinu zla te ostaje u nepoznanici tišine. Jedino što je pouzdano u ovom svijetu stoji u unutarnjoj tišini, štovanju punom pouzdanja i predanosti. Ne mogavši objasniti ljudskom logikom zlo i trpljenje, čovjek ih direktno stavlja u svezu s Bogom dovodeći izravno u pitanje njegovu dobrotu, svemoć, a time i samu Božju opstojnost.⁵⁵ Što Božja šutnja govori pred zlom? Zar ga zlo može ušutkati? Praznina i ispraznost koje ostaju za zlom jednake su tišini ništavila. Ovo pitanje možemo konkretizirati na problemu zla koji se dogodio u Auschwitzu. Koji je Božji odgovor na Auschwitz? Teologija i suvremena filozofija iskazuju rastuće zanimanje za takozvano „pitanje Boga“, osobito nakon holokausta. Naše je vrijeme preosjetljivo na pitanja zla i užasa koje kao simbol nosi ime Auschwitz. Neki kažu da se poslije ovog događaja ne može više filozofirati te nastupa razdoblje tišine, a pisanje poezije nakon Auschwitzta, za filozofa Theodora Adorna, može se usporediti sa barbarstvom. U filozofiji i teologiji ne prestaje se postavljati tjeskobno pitanje : “Gdje je bio Bog u Auschwitzu?”.Odgovori su različiti i nema konačnog. Jedni kažu da Boga u Auschwitzu nije bilo jer je mrtav. Drugi kao

⁵³Usp. Ivica Raguž, *Šutnja molitva-dokolica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018. str. 20.

⁵⁴Usp. *Isto* str. 25.

⁵⁵Usp. Sarah, n.dj.str. 182.

polazište svojega govora o Bogu uzimaju njegovu nedokučivost, Bog šuti, zanijemio je, što ih odvodi na drugu stranu problema i na pitanje: “Gdje je bio čovjek u Auschwitzu?”.⁵⁶ Ako je Bog mogao intervenirati, a nije, tada on ne bi bio dobar, ne bi bio Bog; ako nije mogao, tada nije svemoguć. Svojom knjigom o holokaustu „Prognana riječ - od biblijske šutnje do šutnje Auschwitza“, Andre Neher dovodi u pitanje tradicionalnu židovsku misao o Bogu, koji se čovjeku neprestano objavljuje u dijalogu. Šutnju Auschwitza imenuje “šutnjom zaborava”. Šutnja Božja u Auschwitzu ostat će zauvijek tajna koja se ne može objasniti, pitanje bez odgovora, ali i dalje ona ne označava smrt Boga. Čovjekova sloboda za Nehera je druga strana Božje šutnje. Samim stvaranjem čovjeka Bog je u svijet uveo faktor nesigurnosti i rizika. Auschwitz je najtragičniji poziv na susret sa šutnjom.⁵⁷ Abraham Heschel govori kako je čovjek previše gluh za slušanje šutnje, no usprkos tome ljudi se zanimaju kako interpretirati šutnju Boga u Auschwitzu. Emil Fackenheim uspoređuje Božju šutnju, pomrčinu Boga s ostavljenošću nakon razorenja drugog hrama. U svom djelu piše: “Vrata molitve bijahu zatvorena i samo ova od suza neprekidno bijahu otvorena. Izrael bijaše razdvojen od svojih otaca u nebu čeličnim zidom. Bog ne bijaše više prisutan u povijesti. U Auschwitzu Bog je bio odsutan i pomračen... Mogu li vjerni Židovi glasno moliti bez opreza, od trenutka kad ih Bog ne sluša ili ih ne može više čuti?”⁵⁸

Eliser Berkovits smatra da nije odgovor u pozivanju na patnju kao otkupljenje za grijeh. Drži da Božju “odsutnost” u nacističkoj Njemačkoj treba objasniti kroz klasični koncept „Hester Panim“, skrivanje božanskog lica. Kako bi Bog održao svoje poštovanje i brigu za čovječanstvo kao cjelinu, nužno se morao povući i dopustiti ljudskim bićima, koliko god zlobni i okrutni bili, da ostvare i zadrže svoju slobodnu volju. On pronalazi odgovor problema zla u odnosu Boga i čovjeka. Bog je različit od čovjeka i čovjekova misao nesposobna je obuhvatiti opstojnost Božju. Bog se u stvaranju morao samoograničiti i upravo samoograničenost Boga jest mogućnost zla. Bog je i u Auschwitzu bio nazočan. Bog skrivena lica. Božja šutnja

⁵⁶Usp. Ante Akrap, „Holokaust – Golgota 20. Stoljeća?“, Split, UDK: 341.485(430=411.6):296.1 Izvorni znanstveni rad, str. 178.

⁵⁷Usp. Isto cit. u: Andre Neher, *L'esilio della parola. Dalsilenziobiblicoalsilenzio Auschwitz*, Marietti, Genova, 1991., str. 156.

⁵⁸Usp. Isto. cit. u: Emil Fackenheim, *La presenza di Dio nellastoria, Queriniana*, Brescia, 1977., str. 104.

nije praznina nego jedini način njegove prisutnosti. Za Levinasa neshvatljivost se zla podudara s neshvatljivošću Božje tišine. Zaključno možemo reći da Holokaust tako postaje novo iskustvo pustinje u kojoj se događa nešto kao nova objava.⁵⁹

⁵⁹Usp. Akrap, n.dj.str. 197-202.

4. Mjesta susreta sa tišinom

4.1. Umjetnost

Francuski filozof i književnik Denis Diderot smatrao je kako je osoba koja promatra umjetničko djelo poput gluhog čovjeka koji promatra nijeme predmete na poznatom objektu.⁶⁰ Rečenica je pomalo neobična, ali točna; jer dok stojite i pokušavate nešto shvatiti od toga što stoji pred vama, vi ste zapravo gluhi dok to gledate, a tišina komunicira između slike i onoga tko je gleda. Tišina je tu skoro opipljiva. Umjetnost je mjesto iskustva tišine. Umjetnička slika, pjesma, zvukovi, bilo koje umjetničko djelo, ako mu se posvetimo, uvlači nas u tišinu te nas potiče na stvaranje reakcije, pridavanje određenog subjektivnog značenja koje reflektira naše unutarnje raspoloženje. To se jedino može dogoditi ako je podloga svemu tome tišina.

Kada govorimo o umjetnosti, treba spomenuti Hansa Georga Gadamera. Za njega je umjetnost iskustvo istine. Umjetnost, obrazovanje, kultura uključuju mogućnost apstrakcije, mogućnost odmaka od sebe i u tom odmaku gledanje stvari iz druge perspektive, omogućuje nam u drugome prepoznati sebe, svoje granice. Taj odmak ili novi prostor koji se u nama stvara, ta praznina koju nazivamo nutarnjom tišinom stvara mogućnost susreta s umjetničkim djelom, a time i susret sa samim sobom.

Tišina posebno mjesto ima u glazbenoj umjetnosti. Možemo se pitati je li tišina prazno crtovlje? Ili je tišina temelj na kojem možemo slušno prepoznavati zvučno zbivanje glazbe? Glazbeni pedagog Krešimir Brlobuš o povezanosti glazbe i tišine kaže: „Tišina nije samo neka puka bezglasnost, svojstvena pasivnost ili neka potpuno nesudjelujuća i od vremena otuđujuća praznina nasuprot koje bismo trebali razlikovati zvukotvornu djelotvornost muzike. Jednako kao svi ostali muzički elementi (harmonija, ritam, tempo, melodija, boja itd.), tako je i tišina onaj osjetno nečujni element muzike što jednako učinkovito sudjeluje u oblikotvornom zbivanju

⁶⁰Usp. Erling Kagge, *Tišina u doba buke*, Profil, Zagreb, 2017. , str. 73.

ili gibajućemu pojedinjenju određene skladbe.“⁶¹ On govori da se u nečujnom bitku tišine događa takozvani čujni bitak muzike, i obrnuto; u čujnom bitku muzike događa se nečujni bitak tišine. Tišina u vremenu nikada ne tjera glazbu i obratno, zvučno i ritmičko gibanje glazbe ne tjera tišinu. Njihov suodnos je neodvojiv. Tišina i glazba su u odnosu suglasja, međusobno ovise jedno o drugomu. Glazbom se ne teži nadglasati tišinu, nego u odnosu s njom proizvesti sklad koji se prepoznaje u ugodnoj skladbi.⁶²

4.2. Priroda

O susretu s tišinom najbolje govore iskustva ljudi koji su to doživjeli. Istražujući tišinu Saru Maitland put vodi na Sinaj u planinsku kamenu pustinju, gdje doživljava najdublju tišinu. U knjizi naslova *Knjiga tišine* piše o osobnoj potrazi za tišinom te snazi i užitku koji joj tišina donosi. Maitland je odrasla u bučnoj obitelji sa šestero djece gdje je bio običaj da svi razgovaraju vrlo glasno u isto vrijeme. Opisujući svoja prva iskustva pozitivne i blagotvorne tišine, prisjeća se rođenja svoje kćeri i noćnih hranjenja. U toj tišini zajedno, a opet svaka u svojim mislima, upoznaju se bolje i dublje bez ijedne izgovorene riječi. Zadovoljno dijete kojem su ispunjene sve potrebe za hranom, toplinom, dodirom i majka koja se ne treba baviti ispunjavanjem bilo kakvih potreba, zajedno u miru i tišini. U knjizi piše o svom iskustvu na Sinaju. Opisuje kako se doslovno nije imalo što čuti – veliko ništa. Doživljava tajanstvenu „pjesmu“ ili „zvuk tišine“. Ljudi koji su je doživjeli znaju da postoji, međutim riječima ju je teško opisati. U vrlo intenzivnim trenucima fizičke tišine možemo ga doživjeti – to je Božji glas, mikroskopska čestica u unutarnjem uhu, kretanje Zemlje, polagano pomicanje tektonskih ploča u dubinama unutrašnjosti Zemlje. Obratimo li pozornost na mjesta gdje vlada duboka tišina i gdje, kao da zrak miruje, možemo doživjeti „zvuk tišine“. Sarah piše kako sva tišina predstavlja potragu za posebnom vrstom istine. Zaključuje da život tišine i molitve zahtijeva jako puno vremena, to vrijeme nitko ne plaća, ali ni onolika vrijednost koja se u tišini prima ne može se platiti.⁶³

⁶¹Krešimir Brlobuš, „Tišinom ugođena zagonetnost glazbe“, Stručni članak UDK 111:78 (045), str. 252.

⁶²Usp. *Isto* str. 253.

⁶³Usp. Kagge, n.dj.str. 206.

O svom doživljaju tišine piše i norveški autor i pustolov Erling Kagge. On je 1993. godine pedeset dana hodao preko Antarktike bez kontakta sa vanjskim svijetom. U svojoj knjizi, *Tišina u doba buke*, piše kako je Antarktika najtiše mjesto na kojem je ikad bio. Okružen samo snijegom bez ičeg živog u vidokrugu, piše kako mu je priroda govorila svojom tišinom. Što je bila tiša, to ju je bolje čuo. U takvom okruženju postao je sve više svjestan svijeta u kojem živi. Osjetio se produžetkom tog prirodnog okruženja. Na Antarktici je doživio susret sa samim sobom:

„Odjednom sam se našao u vlastitom životu“.⁶⁴ Za njega tišina sama po sebi obogaćuje čovjeka, ona je ključ koji može otvoriti nove načine razmišljanja. On vjeruje da je odlazak u prirodu put koji vodi ka tišini.

4.3. Liturgija

Liturgijski život počinje učenjem tišine. Bez nje liturgija ostaje neozbiljna ili pak uzaludna. Tišina nije nešto estetsko, samo izvanjsko liturgiji. Da bi došli do unutarnje tišine koja je prisutna u liturgiji, tišinu se prvo treba živjeti te se za nju treba potruditi i žrtvovati.

Trenutci tišine tijekom liturgije pokazuju kako i na koji način treba slaviti svetu misu. Ti trenutci nisu slučajno izabrani. Oni imaju svoju svrhu i smisao zašto se baš tada treba zaustaviti i sabrati u tišini. Tišina se preporučuje kod sljedećih dijelova svete mise:

1. Prije mise u crkvi ili sakristiji u tišini se izgovara pristupna molitva. Riječ je zapravo o osobnoj pripravi svećenika koja se izvorno moli u sakristiji.
2. Sljedeća tišina trebala bi biti između „pomolimo se“ i svečane zborne molitve. U tom trenutku vjernici pred Bogom iznose svoje nakane koje svećenik zatim skuplja u zbornu molitvu.
3. Prinos darova
4. Vrijeme nakon Jaganjče Božji i za vrijeme pričesti

⁶⁴Kagge, n.dj.str. 20.

5. Poslije mise

U pjevanoj misi u kojoj određene dijelove pjeva zbor, raspored se mijenja. No i tu bi trebali postojati trenutci šutnje. Pjevanje više kitica može biti naporno, a neprestano sviranje orgulja počinje opterećivati te se na taj način istjeruje tišina. Trenutci tišine u liturgiji jednako su važni kao i trenutci govorenja i to ne samo kao prekid govorenja i pjevanja, nego pridonose cjelini svetog činjenja. Što znače ti tihi trenutci? To su trenutci osluškivanja, čekanja nečeg važnog. Izvanjska tišina pomaže u formiranju unutarnje. Nije dovoljno htjeti tišinu, nju moramo i uvježbati. Za tišinu se treba pripremiti. Tolika je njezina važnost u liturgiji iako je često zanemarena. Guardini kaže da je priprava za tišinu doći na vrijeme u crkvu kako bi imali trenutak sabranosti, smirivanja misli i osjećaja. I sam put do crkve može bit svojevrsna priprava podsjećanja na ono što slijedi. Zapravo, priprava svete tišine trebala bi započeti već prethodnog dana jer u liturgijskom smislu subotnja večer pripada nedjelji. Tako bi priprava za nedjeljnu misu započela u subotu.

Tišina tvori zajednicu, taj osjećaj uzajamnosti, a i sam sveti čin događa se u tišini. U tišini se uistinu može oblikovati ono što nosi slavlje, zajednica. U tišini se uspostavlja prostor u kojem se liturgija odvija. Na tišinu se ne može gledati kao na rupu koju treba popuniti glazbom ili riječima. Tišina nije samo odsutnost ona je baš suprotno. Ona je bogatstvo dubine, otvorenosti, budnosti, spremnosti. Ona se može osjetiti, a s obzirom kako se ljudi odnose prema njoj možemo vidjeti koliko je ona nekome vrijedna. Tišina je raspoloženje za Boga koji je prisutan. Prostor u kojem Bog može biti i u kojem ga mi možemo najlakše doživjeti. Tišina dovodi do Boga. Treba još spomenuti tišinu slušanja u liturgijskim slavljinama. Sveta misa slavi se u zajednici te se tekstovi čitaju naglas. Kako piše u Ivanovom proslovu, „Riječ je tijelom postala.“ Otkupitelj Isus Krist, Bog, postao je čovjekom, postao je tjelesan kako bismo ga mogli vidjeti, čuti i opipati. Nije došao na način da njegov život bude zapisana riječ. Također nije došao rasvijetliti samo mišljenje, nego je Riječ tijelom postala. To dostojanstvo žive riječi nastavlja se u riječima liturgijskog navještaja. Zato se na svetoj misi sveti tekstovi ne čitaju samostalno, nego se slušaju. Tu riječ treba čuti, ona je nešto životno, tjelesno. Čitajući te riječi one prolaze kroz prostor i dolaze do slušatelja. Slušatelj u svojoj tišini čuje i riječ ulazi u njega da bi je on na

kraju primio. Riječ dolazi do čovjeka. Za razliku od čitanja, drugog načina na koji vjernici mogu doći do Božje riječi. Čitanjem, međutim, riječ gubi na važnosti jer se zaustavlja na listu papira, gubi ono tjelesno, životno. Čitanjem, a ne slušanjem riječi, gubi se bit liturgijskog događanja. A bit je posadašnjenje, iskustvo Prisutnog. Riječ koja u liturgiji nastavlja djelovati duhovno je i tjelesno određena da ju primi živi čovjek. Riječ Božja treba zato imati svoje puno obličje, a to se događa onda kad je izgovorena. Riječ Božju treba stoga čuti, a da bi je mogli čuti potrebna je tišina. Osim tišine, slušanje uključuje i drugi preduvjet, a to je poniznost koja zahtjeva trud razuma. Trud oko toga da moje ja zašuti i da se otvori prostor za Boga. Svakako, uz oba uvjeta, tišinu i poniznost, potrebno je vrijeme koje ćemo posvetiti, priprava da se ostvari nutarnja tišina koja je od golemog značenja za dostojno slavljenje svete mise.⁶⁵

⁶⁵Usp. Romano Guardini, *Razmatranja o svetoj misi*, Verbum, Split, 2008., str. 13 -27.

5. Šutnjom do Boga

U ozračju molitve, šutnje i askeze razvio se bogat duhovni život pustinjaka koji su od četvrtog stoljeća pa nadalje prenosili svoja iskustva, svoju mudrost u kratko sročnim anegdotama, porukama o Bogu, svijetu, čovjeku te o borbi protiv sotone i o izgrađivanju krjeposna života. Pustinjaštvo želi eliminirati sve površnosti i rastresenosti kako bi pozornost bila usmjerena na bitno, na ono što je očima skriveno, na nutarnji život duše.⁶⁶ Pustinjaci ističu šutnju kao najsigurniji put k Bogu. Još dok je živio na carigradskom dvoru, pustinjski otac Arsenije molio je Boga da mu pokaže njegov put spasenja te je čuo odgovor: „Arsenije, pobjegni od ljudi i spasit ćeš se.“ Nadalje, povukavši se u monaški život čuo je glas koji mu govori. „Arsenije! Bježi, šuti, živi u samoći, jer to su korijeni pravednosti.“⁶⁷ Arsenije svjedoči o tome kako se često pokajao kad je govorio, ali se nikad nije pokajao kada je šutio.⁶⁸ Pustinjski oci smatrali su svoj put u šutnju prvim korakom u buduću svijet, eshaton, gdje u divljenju pred Božjim licem vlada neopisiva tišina koju nikakav zvuk ne treba popuniti. U izrekama pustinjskih otaca možemo razlikovati tri oblika šutnje koji produbljuju temeljnu misao o šutnji kao otajstvu budućega svijeta. Po šutnji smo hodočasnici, šutnja čuva nutarnji oganj i bogatstvo šutnje uči pravoj riječi. Opat Tit je rekao da hodočastiti znači gospodariti svojim ustima.⁶⁹ Šutnja je jedna od glavnih vježba u duhovnom životu. Govor se zapliće u svjetovne stvari. Mnogo govora o Bogu i vjeri ne donosi nužno okrjepu i svjetlo na putu. Puno riječi nas guši, udaljava nas od sebe i od Boga. Zbog riječi zaboravljamo da smo na zemlji hodočasnici i da riječima samo budimo interes za svjetskim stvarima zbog čega se srce sve više udomljuje u svijetu gdje smo samo prolaznici. Šutnja čuva unutarnji žar duhovnog iskustva i Božji oganj održava živim. James Hannay u svom komentaru izreka otaca pustinjaka kaže: „Nisu usta kroz koja ulazi sve zlo. Takva su vrata i oči i uši. Usta su samo izlaz. Pa što je to bilo što su se oni (oci pustinjaci) bojali izreći? I što je to bilo, što im se moglo ukrasti iz srca, slično kao što tat ukrade konja iz nezatvorene staje? To nije moglo biti ništa drugo nego snaga duhovnog doživljaja.“⁷⁰ Najvažnija zadaća je vjerno čuvati oganj

⁶⁶Usp. Monah Dorotej, *Život i izreke pustinjskih otaca*, Verbum, Split, 2007., str. 5.

⁶⁷*Isto*, str. 38.

⁶⁸Usp. *Isto* str. 47.

⁶⁹Usp. Henri J. M. Nouwen, *Put srca*, U pravi trenutak, Zagreb, 2010., str. 58.

⁷⁰Usp. *Isto* str. 59. - 62.

da on postane zalutalim putnicima svjetlo i toplina ako zatrebaju. Ipak treba naglasiti i treći oblik šutnje kojim učimo govoriti. Šutnja iz koje proizlazi riječ nije praznina, nego prisutnost i punina, to nije ljudska šutnja stida, neugodnosti, nego Božja šutnja u kojoj je pohranjena ljubav. Puna je snaga riječi kad dolazi iz šutnje. Kao takva ona nosi plod šutnje i u šutnju se vraća.⁷¹ U povezanosti samoće i šutnje rađa se molitva. Pustinjski oci pod samoćom nisu smatrali osamljenost nego način kako biti s Bogom i odatle im se rađala čežnja za molitvom, za odnosom s Gospodinom. Doslovno prevedene Isusove riječi „moli bez prestanka“ znače povuci se u mir. U tom kontekstu potrebno je spomenuti hezihizam, pojam koji označava duhovnost pustinjaka. Pojmom hezihizam imenuje se duhovni i teološki pokret koji se pojavio na Svetoj Gori – Atosu u 14. stoljeću, čije je učenje izloženo u teološkoj sintezi istočne monaške duhovnosti svetog Grgura Palame, nadbiskupa solunskog. Istočna crkva je na svojim sinodama 1341. i 1351. godine prihvatila i potvrdila ovo učenje. Hezihizam označava način duhovnog života u Istočnoj crkvi koji se odvija u molitvenom spokoju zvanom tihovanju. Tihovanje je ispunjeno molitvom uma u srcu, a preko kojeg se traži i doživljava živo, milosno (blagodatno) i osobno zajedništvo s Bogom. Sama grčka riječ 'hesihija' (ἡσυχία) znači tišina, mir, sabranost.⁷² Možemo reći da označava vanjsku i unutarnju samoću, sjedinjenje s Bogom. To je molitva koja se želi moliti bez prestanka svim srcem. To je jedan način molitve i molitvenog držanja svojstven monasima, ali i svjetovnjacima koji se žele posvetiti Bogu u sjedinjenju s Njime preko neprestane molitve.⁷³ U asketskom kontekstu se koristi kako bi se izrazilo mirovanje uma i srca čovjeka koji priziva Isusovo ime. Pod pojmom hezihizam u Istočnoj crkvi misli se na osnovnu duhovno-asketsku i filozofsko-teološku metodu kršćanskog viđenja, doživljavanja i spoznaje Boga. Kada se govori o hezihizmu, vrlo je važno znati da se sav duhovni život čovjeka odvija u velikoj harmoniji. Što znači da duhovni život nije nešto slučajno, kaotično, što se može bilo kako živjeti, već da u duhovnom životu postoji veliki red koji se ne smije nimalo zanemariti. To je red sabranosti, poštivanja tišine, posta, molitve. Pustinjaci taj proces žive u idealnim uvjetima pustinjske odvojenosti i tišine.

⁷¹Usp. *Isto* str. 64.-65.

⁷²Usp. Naum Ilievski, „Isusova molitva uma u srcu i harmonija asketsko-hezihastičkog duhovnog rasta“, *Bogoslovska smotra*, Vol. 76 No. 4, (2006). str. 950.

⁷³Usp. Zvonimir Kurečić uredio, *Ispovijesti ruskog hodočasnika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003. str. 13.

Tišina vodi molitvi, ali i obrnuto - molitva vodi tišini, osobito ako se radi o hezihatskoj molitvi. Kod pustinjaka, monaha vidimo da molitva nije samo stvar razuma. A jednako tako na primjeru Isusove molitve⁷⁴ vidimo da se u takvom načinu moljenja ne ide za nekakvom tajanstvenom tišinom, već za slušanjem Božanske riječi u toj tišini. Tišina je podloga za susret, a hezihatska molitva vodi do takvog mira u kojem duša može boraviti s Bogom. Najbolju formulaciju za molitvu srca nalazimo u riječima ruskog mistika Teofana Samotnika: „Moliti - znači:spustiti se od razuma u srce i tamo proboraviti pred licem sveprisutnog i sveznajućeg Gospodina, koji u tebi stanuje.“ U svojim sažetim izrekama pustinjски oci prikazuju nam put. Upućuju nas na mistično gledanje molitve. Odvrćaju nas od vježbi koje jačaju naš razum i pokazuju nam da istinska molitva proizlazi iz tišine srca. Molitva srca dovodi do istinskog susreta s milosrdnim Bogom. Po toj istini dolazimo do mira hazihasta te bez obzira na rastresenost misli svjetskim stvarima, naše će se srce usmjeravati prema Gospodinu.⁷⁵ Napasti i borbe trajat će cijelog života, čak je i opat Antun rekao jednom monahu: „To je veliko djelo čovjeka...da računa s kušnjama sve do zadnjeg daha.“⁷⁶ Ali unatoč tome ukoliko se vratimo par koraka unazad, vidimo da upravo ozračje tišine srca omogućuje susret s Bogom, molitvu i mir unatoč svemu. Život pustinjaka obilježen je tom otajstvenom tišinom njihove samoće i šutnje u kojoj se događa susret Boga i čovjeka. Kao usporedbu s tišinom i duhovnošću pustinjских otaca razložit ćemo Benediktov stav prema tišini kojeg postavlja kao pravilo braći.

Sv. Benedikt, rođen oko 480. u Nursiji, na početku životnog opredjeljenja pošao je za pustinjačkim idealom. U špilji započinje asketski život, no tijekom godina, zbog promjena koje su se zbile, u njemu sazrijeva drugačiji ideal organizacije zajedništva, cenobitskog života. Godine 529. gradi veliki samostan u Montecassinu kao jedinstvenu cjelinu za brojčano veću zajednicu. Benedikt je uvjeren kako se u svakodnevnom životu u srcu zajednice može naći Boga koji je cilj naših težnji. Kako bi uredio i organizirao život monasima u samostanu, između 530. i

547. piše Pravilo. Nakana Pravila je odrediti asketski nauk za monahe i običaje u

⁷⁴Pod Isusovom molitvom ovdje se ne misli na molitvu Oče naš, koja se naziva molitva Gospodnja nego na ponavljanje riječi: „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji - smiluj mi se“

⁷⁵Usp. Nouwen, n.dj. str. 87.-91.

⁷⁶Usp. *Isto* str. 80.

samostanu. Pravilo nije napisao odjednom, već malo po malo, živeći s braćom i potaknut Duhom Svetim. Pravilo je sazrijevalo vjerojatno do kraja njegova života.⁷⁷ U njemu, između ostalog, ističe vrijednost tišine. On je govor o šutljivosti svrstao u 6. poglavlju. Prije svega napominje da čuvajući jezik monah čuva svoj put. Napominje kako nekad iz ljubavi prema tišini treba odustati i od dobrih razgovora, a zlo govorenje izbjegavati u svakom pogledu. Benedikt govori kako učitelju dolikuje poučavati i govoriti, a učeniku se pristoji šutjeti i slušati. Naglašava ulogu učenika koji u poniznosti sluša, te mu se rijetko dopušta govoriti, pa i ako se radi o poučnim besjedama. Time se izbjegava svako brbljanje i cerekanje, koje remeti sklad i mir.⁷⁸

Benediktu nije stalo do bespomoćne nijemosti, nego do uravnoteženosti koja je potrebna osobi u cjelini, a pogotovo u govorenju i slušanju jedni drugih, ali između zajedničke i osobne molitve, molitve pjevanja i molitve u tišini i skrovitosti ćelije. Sveti Benedikt traži da se šutnja održava uvijek i posvuda: u blagovalištu, u radionicama, na polju, po cijelom samostanu. Možemo se pitati zašto je to pravilo doneseno? Njime se želi održati molitveni stav tijekom cijelog dana jer je čitav monahov dan molitva, bilo zajednička bilo osobna, koje se nadopunjuju i izmjenjuju, a tišina i šutnja su mistično ozračje molitve. U pravilu nalazimo dvije riječi kojima svaka na svoj način govori o tišini. Prva od njih je riječ *taciturnitas* koja se spominje četiri puta, isto koliko i riječ *silentium*. *Taciturnitas* označava umjerenost, uzdržljivost, skromnost u govorenju, a najčešće se prevodi kao ljubav prema šutljivosti. Dok riječ *silentium* ima disciplinski karakter kao npr. šutnja kod stola, noćna šutnja, šutnja poslijepodnevnog odmora te označava šutnju u užem smislu kao negovorenje. I jedna i druga su potrebne kako bi monah mogao biti u pustinji s Bogom pa i unutar samostana, sam sa Bogom, a opet u zajedništvu sa braćom.

Šutnju i samoću Benedikt ne vidi kao prepreku u bratskom zajedništvu nego štoviše za benediktince samoća traži šutnju kao stav osluškivanja po kojem se ostvaruje molitva.⁷⁹ Ljubav prema šutljivosti mora se kod monaha podudarati s njegovom ljubavlju prema Riječi i molitvi. Sveti Benedikt se oslanja na Psalam 39 koji upozorava da šutnjom pazimo da ne sagriješimo jezikom. Često mislimo da

⁷⁷Usp. Sv. Benedikt, *Pravilo sv. Benedikta*, Narod, Čokovac, 2008. str. 25.

⁷⁸Usp. *Isto* str. 74.

⁷⁹Usp. *Isto* str. 35.-36.

moramo govoriti, no teže ćemo pogriješiti ako budemo mislili da prije nego progovorimo, promislimo da je bolje šutjeti i ući u prisno zajedništvo s Bogom. Kako bi postali pravi monasi, sv. Benedikt želi da se jezikom šutnje moraju zaogrnuti kao s nutarnjim plaštem. Razlog tome je što nam šutnja omogućava da možemo čitav svoj prostor dati onome što je Božje, a smanjiti naše ja koje uvijek teži biti dominantno. To naše ja želi voditi glavnu riječ, bilo u molitvi, bilo u razgovoru. Monaški život je trajna težnja za životom u Božjoj prisutnosti. Stavom šutnje, slušanja, poniznosti, osoba se naizgled smanjuje, ali štoviše to je jedini način da doživimo Božju prisutnost, njegovu blizinu, ljubav. S takvim stavom šutnje pred Bogom monasi su poput učenika koji malo razumiju okruženje i jezik tišine, ali od Učitelja očekuju sve. Tišina ih odgaja, kori, nježno miluje. Pokazuje kakav je čovjek, ali i kakav je Bog, što je najviše vidljivo iz onoga što čini u njihovim životima. Upravo zbog tišine s kojom su srasli, monasi te Božje pokrete mogu lako prepoznati. Benedikt od svojih monaha želi da oni vole šutnju i umjerenost riječi, želi da uvijek borave u tišini koja je na pragu misterija, uz srce samoga Boga.⁸⁰

⁸⁰Usp. Anna Maria Canopi, *Krotkost: lice monaha*, Nard, Zagreb, 2011. str. 47.-57.

Zaključak

U ovom radu nastojali smo zaroniti u fenomen tišine, što i nije tako jednostavno u svijetu buke u kojem se gubi osjećaj za fenomene i za mistično. Uzrok buke i izbjegavanja tišine je u nama samima. Tišina nam omogućuje iskustvo Boga za koje smo antropološki sposobni. Zaključujemo kako se o tišini može govoriti iz različitih perspektiva. Ona je i filozofski i teološki pojam. Možemo je dijeliti na unutarnju i vanjsku tišinu. Čovjekovom šutnjom tišina nastaje, ali isto tako tišinu određujemo kao ljudsku potrebu, želju koja ispunjenjem donosi mir. Iz tog razloga tišinu povezujemo s Bogom jer je prepoznajemo kao ambijent, prostor gdje se susreće Božja prisutnost. To je tišina srca gdje nam je Bog najbliži, gdje je prisutan. Tišinu se može promatrati kao granicu ili kao most prema Bogu. Tišina kao oslobođenje koje čovjeka upućuje u dubine Božjih otajstva. Upravo ulazeći u tišinu čovjek postaje prava Božja slika jer se vraća izvoru, samom Bogu, otajstvu. Jednako tako na temelju tišine moguće je doći do otajstva izgovorene riječi, Riječi koja je tijelom postala. Ona je odraz ravnoteže u Božjoj komunikaciji. Naš Bog nije šutljivi Bog, nego je sve rekao u Riječi, a njegova šutnja uvijek nosi značenje. Sam Duh Sveti poslan je od Krista da nas upućuje u Istinu i da nam otkriva sve što ne razumijemo jer Božji govor je nedokučiv poput Njega samog. Imajmo na umu da je On uvijek veći od čovjeka i naših logičkih sklopova. Što čovjek, unatoč tom saznanju, može napraviti da Mu se približi? Može tražiti mjesta tišine u prirodi, umjetnosti, liturgiji i tako težiti susretu. Drugo što može napraviti je ustrajati u duhovnom životu ili barem biti otvoren prema njemu, nadahnjujući se na ljudima koji od tišine žive kao što su to na primjer pustinjaci, monasi, redovnici. Oni nam mogu biti uzori duhovnog života. Njihova praksa pokazuje kako se valja usmjeriti na bitno, a eliminirati rastresenost i sve što je suvišno. Oni poručuju da je šutnja najsigurniji put Bogu. Šutnja je vježba. Duhovnost pustinjaka prožeta je hezihazmom, tihovanjem ispunjenim molitvom uma i srca koja vodi tišini, a tišina vodi molitvi. To je harmonija koja naše srce usmjerava Bogu i događa se susret. Sv. Benedikt u svojim pravilima usmjerava braću da, koliko je do njih, čine, kako bi mogli biti u odnosu s Bogom. Po njemu, trebalo bi se iz ljubavi čak žrtvovati prema tišini, toliko ju smatra dostojnom. Žrtvovati se za Boga kako bi onda mogli biti u Njegovoj prisutnosti, u stavu molitve. Čitav monahov dan je molitva, zato i

naglašava šutnju tijekom cijelog dana. Ljubav prema tišini jednaka je u ovom slučaju ljubavi prema Riječi. Možemo zaključiti kako šutnja vodi tišini, ona nas odgaja do susreta sa tišinom srca u kojoj je Bog.

Literatura

- Anić, Vladimir, *Riječnik hrvatskog jezika*, Novi liber, Zagreb, 1996.
- Canopi, Anna Maria, *Krotkost: lice monaha*, Nard, Zagreb, 2011.
- Courth, Franz, *Bog trojstvene ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
- Domazet, Anđelko, *Kršćanska objava, fundamentaln-teološka studija*, Služba Božja, Split, 2015.
- Guardini, Romano, *Razmatranja o svetoj misi*, Verbum, Split, 2008.
- Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 2016.
- Kagge, Erling, *Tišina u doba buke*, Profil, Zagreb, 2017.
- Kasper, Walter, *Bog Isusa Krista*, Teološki priručnici (UPT), Đakovo, 2004.
- Knapp L. Mark, Judith A. Hall, *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2010.
- Kurečić, Zvonimir, uredio, *Ispovijesti ruskog hodočasnika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.
- Maitland, Sara, *Knjiga tišine*, Planetopija, Zagreb, 2010.
- Marion, Jean-Luc, *God without being*, Librairie Arthème Fayard, 1982.
- Monah Dorotej, *Život i izreke pustinjskih otaca*, Verbum, Split, 2007.
- Nouwen, Henri J. M., *Put srca*, U pravi trenutak, Zagreb, 2010.
- Raguž, Ivica, *Šutnja molitva-dokolica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.
- Ratzinger, Joseph, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.
- Sarah, Robert i Dial, Nicolas, *Snaga tišine - protiv diktature buke*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2019.

Sv. Augustin, *Ispovijesti*, Verbum, Split, 2015.

Sv. Benedikt, *Pravilo sv. Benedikta*, Narod, Čokovac, 2008.

b) Članci

Akrap, Ante, *Holokaust – Golgota 20. stoljeća?*, Split, UDK:
341.485(430=411.6):296.1

Brlobuš, Krešimir, „Tišinom ugođena zagonetnost glazbe“, *Stručni članak UDK*
111:78 (045)

Guardini, Romano, „Šutnja“, *Služba Božja*, Vol. 49 No. 1, (2009.)

Kovač, Valerija Nedjeljka, „Svakodnevno iskustvo kao mjesto iskustva Boga“,
Bogoslovska smotra, 84 (2014.)

Macan Ivan, „Vjera kao ljudsko iskustvo: filozofsko-antropološki pristup“,
Diaconvensia: teološki prilozi, Vol. 21 No.2, (2013.)

Škarica, Marin, „Šutnja, sastavni dio liturgije i osobne molitve“, *Služba Božja*, 38
(1998.)

Vučković, Ante, „Riječ o šutnji“, u: *Živo vrelo*, Hrvatski institut za liturgijski
pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, Zagreb, 12 (2006.)

Ilievski, Naum, „Isusova molitva uma u srcu i harmonija asketsko-hezihastičkog
duhovnog rasta“, *Bogoslovska smotra*, Vol. 76 No. 4, (2006.)

c) Mrežni izvori

<https://archive.org/stream/tractatuslogicop05740gut/tloph10.txt> / (16. kolovoza
2020.)

<http://www.sestre-scj.hr/showItem/pustinja-mjesto-zivota-ili-smrti> (4. kolovoza 2020.)

file:///C:/Users/ana/Downloads/3_4_3_Karl_Heinz_Weger_Teologija_Karla_Rahner_a.pdf (31.kolovoza 2020.)

Životopis

Rođena sam 26. lipnja 1996. u Splitu, a odrasla sam i živim u Hvaru. Školovanje sam započela 2003. godine u Osnovnoj školi Hvar u Hvaru gdje sam nakon odličnih uspjeha upisala 2011. Opću gimnaziju. Kroz osnovnu i srednju školu sudjelovala sam na natjecanjima Vjeronaučne olimpijade na kojima sam postigla visoke rezultate na državnoj razini. Zbog toga sam 2012. godine dobila priznanje od Agencije za odgoj i obrazovanje Ministarstva znanosti, obrazovanje i sporta.

Od malena sam povezana sa glazbom. Završila sam nižu glazbenu školu Josipa Hatzea, a od 2014. godine sviram u Gradskoj glazbi Hvar. Uz to, od 2016. godine, voditeljica sam vokalno-instrumentalnog sastava mladih župe sv. Stjepana.

Godine 2015. upisala sam integrirani filozofsko-teološki studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu. Tijekom studiranja i boravka u Splitu bila sam aktivna u više projekata udruge Studentski katolički centar Split, posebno kao animatorica projekta 3D i kao članica skupštine.

Sažetak

Ovaj rad istražuje i interpretira filozofsko-teološku pozadinu nužnosti tišine za iskustvo susreta sa Bogom. Utemeljenost istraživanja leži na Rahnerovoj transcendentnoj upućenosti prema kojoj je svaki čovjek antropološki otvoren za susret sa Transcedentnim. Istim se vodi i Henri-Marie de Lubac po kojem u čovjeku postoji osjetljivost za sveto. Čovjek je sposoban za iskustvo Boga iz čega slijedi daljnje istraživanje tišine za koju se pretpostavlja da vodi iskustvu Boga te da nam time nešto o Njemu otkriva. Pitanje mogućnosti govora o apstraktnim pojmovima rješava Wittgenstein koji iznosi da se o fenomenima može jasno govoriti ukoliko ih se staviti u određeni kontekst. Kulturološki i psihološki, tišinu možemo shvatiti kao prostor za rast i sazrijevanje te je nerijetko susrećemo u folkloru i religijskim ritualima svake kulture. Teološki gledano kardinal Sarah ističe da je Bog prisutan u središtu našeg bića te da je upravo tišina ona koja može oblikovati život i uskladiti ga s Bogom. Filozof Jean Luc Marion ukazuje kako smo ponukani na tišinu te naglašava da je ona granica, najbliže mjesto Bogu, najviši oblik ljubavi. Mjesta koja posebno pružaju susret sa tišinom su umjetnost, priroda i liturgija, a tišina nas onda dalje vodi do Boga ukoliko smo otvoreni tome. Najveći korak u istraživanju tišine donosi odnos šutnje i riječi, bilo ljudske, bilo Božje Riječi. Kao što čovjekova šutnja ima značenje i Božja šutnja nešto govori. Najglasnija je Božja šutnja pred zlom koja ostaje mistererij. Šutnja nas kao nepoznanica usmjerava na Boga, čuva nutarnji duhovni život i pokazuje vrijednost riječi. Ljudi koji žive izdvojeno u šutnji poput pustinjaka i monaha svjedoče o snazi tišine. Tišina za njih postaje način života jer ih vodi molitvi, a molitva ih vodi tišini. U njoj pronalaze Božju prisutnost i izvor vjere.

Summary

This paper explores and interprets the philosophical-theological background of the necessity of silence for the experience of encountering God. The research is based on Rahner's transcendental orientation according to which every man is anthropologically open to encountering the Transcendent. Henri-Marie de Lubac has the same opinion, according to which in everyone there is a feeling of holiness. A man is capable of experiencing God, which leads to further research into the silence that is supposed to lead to the experience of God and thus reveals something about Him to us. The question of the possibility of speaking about abstract concepts is solved by Wittgenstein, who states that phenomena can be clearly spoken if they are placed in a certain context. Culturally and psychologically, silence can be understood as a space for growth and maturing, and it is often found in the folklore and religious rituals of every culture. Theologically, Cardinal Sarah points out that God is present in the centre of our being and it is silence that can shape life and harmonize it with God. The philosopher Jean-Luc Marion points out that we are attracted to silence and emphasizes that silence is the limit, the closest place to God, the highest form of

love. Places that especially provide the experience of silence are art, nature, and the liturgy and then silence leads us further to God if we are open to meeting him. The greatest step in the exploration of silence is recognizable in the relationship of silence and words, whether the word of man or the Word of God. Just as there is meaning in man's silence, God's silence says something too. The loudest silence of God is the silence before evil, which always remains a mystery. It is a mystery. Silence, in an unknown way, directs us to God, preserves our inner spiritual life and shows the value of words. People who live alone in silence like hermits and monks witness the power of silence. Silence for them becomes a way of life because it leads them to prayer, and prayer leads them to silence. In silence they find God's presence and source of faith.